

Gabriel, Jiří

Poválečná brněnská léta J.L. Fischera

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická.
2000, vol. 49, iss. B47, pp. [25]-36

ISBN 80-210-2405-4

ISSN 0231-7664

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107185>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JIRÍ GABRIEL

POVÁLEČNÁ BRNĚNSKÁ LÉTA J. L. FISCHERA

J. L. Fischer svou vzpomínkovou knihu *Listy o sobě a o jiných* uzavírá rokem 1938. Chtěl bych proto připomenout, že po návratu z holandského exilu nastoupil opět na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně, kde byl v roce 1927 habilitován ze sociologie (a brzy nato i z dějin filozofie) a v roce 1936 jmenován mimořádným profesorem sociologie a dějin filozofie. Toto Fischerovo poválečné brněnské působení spadá do let 1945–1951 a 1957–1959.

Léta 1945–1951. Z holandského exilu se Fischer vrátil až 4. srpna 1945. Na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity se ovšem s jeho dalším pedagogickým působením od počátku najisto počítalo. První schůze profesorského sboru 5. května pověřila vedením „opuštěného“ filozofického ústavu (Josef Tvrdý zahynul v koncentračním táboře Mauthausen) In. A. Bláhu. Na další schůzi (11. května) zřejmě právě Bláha inicioval rozhodnutí sboru podat návrh na Fischerovo jmenování řádným profesorem filozofie (původně se uvažovalo o profesuře dějin filozofie, ale potom byl tento obor rezervován pro druhou stolicí na ústavu) s odkazem na to, že před válkou k němu – podobně jako v případě Jakobsonově – „z politických důvodů už nemohlo dojít“. Svůj návrh Bláha (předseda komise i při Fischerově habilitaci a mimořádné profesuře) přednesl hned na další schůzi sboru dne 16. května. (Tento dokument, posuzující Fischerovu dosavadní vědeckou práci, uvádím jako první „přílohu“.) Na svých prvních schůzích profesorský sbor ponechal Fischerovi také všechny jeho předválečné funkce, např. ve vedení univerzitních extenzí. Fischerova nepřítomnost byla na fakultě ovšem hodně pocítována (např. při sestavování komisí pro habilitace a profesorská řízení). Protože se tu o Fischerově současném pobytu nic nevědělo, požádal 5. června prof. Havránek, pověřený výkonem děkanské funkce, ministerstvo zahraničí, aby po něm zahájilo pátrání (jako jeho poslední adresu udával Amsterdam, Lekstraat 168, majitel bytu Nol Lysen). Odpověď z ministerstva, že prof. Fischer je „živ a zdrav“, přišla 5. srpna 1945, právě v den, kdy se Fischer sám děkanovi v Brně ohlásil. (Závodní rada fakulty se pak vyjádřila, že „nemá námitek proti prof. Fischerovi ani z hlediska jeho sociálního citění, ani z hlediska jeho státně politické spolehlivosti, vzhledem k tomu, že prof. Fischer byl po celou dobu války v zahraničí a pracoval ve službách Československého národ-

ního výboru jako pověřený exponent výboru pro Holandsko“.) První schůze profesorského sboru s Fischerovou účastí se konala 8. srpna (Fischer na ní podal návrh na jmenování Mirko Nováka mimořádným profesorem estetiky).

V září 1945 se na MU konaly první poválečné volby fakultních akademických funkcionářů. (Rektorem MU byl už v červnu zvolen Václav Neumann, profesor patologické anatomie; prorektorem se stal prof. František Novotný, klasický filolog, překladatel Platona.) Děkanem Filozofické fakulty byl 4. září zvolen J. L. Fischer, ze čtrnácti hlasů (sedm profesorů se omluvilo) jich dostal třináct (jeden lístek byl prázdný). Svou nástupní děkanskou řeč Pro salute universitatis přednesl u přležitosti zahájení výuky 5. listopadu 1945. Můžeme si ji přečíst ve sborníku Na cestu. Hrst proslovů děkanových (Brno 1946), spolu s projevy, které měl při imatrikulacích posluchačů ve dnech 24.–26. ledna 1946: De re publica, De educatione a De otio. (Jako „excursus“ sem zařadil i řeč z 15. března 1946 Idibus Martiis.) Nejde o běžné slavnostní řeči; na sebe navazující úvahy podávají ve svém úhrnu dobrý obraz o Fischerově tehdejší myšlení filozofickém, politickém i pedagogickém. Na tomto místě připomínám alespoň to, že se v nich ozývá i Fischerův stálý důraz na státnost „jako základní postoj každého občana a základní příkaz, pod jehož zorným úhlem musí se dít všechno myšlení i jednání těch, na jejichž bedrech spočívá odpovědnost za tento stát“. Děkanskou funkci na Filozofické fakultě v Brně zastával Fischer do 3. října 1946, kdy ji po něm převzal historik Rudolf Urbánek.

S vlastní pedagogickou prací začal Fischer týden po děkansském projevu. V zahajovací přednášce se pokusil „shrnout to nejpodstatnější, k čemu došel v uplynulých letech“. Za jeden ze svých vůbec nejvýznamnějších přínosů tu označil své pojetí panplexie, tj. způsobu interpretace nižších vývojových stadií myšlení. Tu přednášku také – s názvem Comoedia humana – zařadil do svého „filozofického vějří“ Tři stupně (Blansko 1948), kde reprezentuje „třetí stupeň“, po nástupním čtení docentském z roku 1927 Budoucnost evropské kultury a po nástupním čtení profesorském z roku 1935 Věčný a časový úkol filozofie. Comoedia humana předznamenává i třetí stupeň Fischerovy pedagogické dráhy: Dne 21. ledna 1946 byl totiž jmenován řádným profesorem filozofie (s účinnou platností od 28. října 1938). Tématem „panplexie“ se Fischer zabýval už v Holandsku, zřejmě pod vlivem předního fenomenologa náboženství Gerarda van der Leeuwa, s nímž se tam seznámil. V lednu 1946, za svého pobytu v Holandsku, Fischer pozval van der Leeuwa k přednáškovému pobytu v ČSR a v květnu téhož roku prosadil i jeho jmenování čestným doktorem Masarykovy univerzity.

K pedagogickým povinnostem profesora patřilo „konat přednášky a cvičení nejméně pět hodin týdně“. V zimním semestru školního roku 1945–1946 Fischer vypsál přednášky Úvod do vědosloví a Filozofickou propedeutiku, do prosemináře zařadil četbu a výklad filozofických textů a do semináře Rozbor Plotinových Enead (s poznámkou, že jde o písemné práce a referáty), v letním semestru pokračoval pouze s proseminářem a seminářem. (Přednášku z filozofické propedeutiky po něm v lednu 1946 převzal gymnaziální profesor Robert Konečný, který už v červnu 1945 byl pověřen zkoušením filozofie při rigorózech.) Ve školním roce 1946–1947 vypisoval jen cvičení; v zimním semestru Četbu

a rozbor presokratiků a Významoslaví, v letním semestru pouze Významoslaví. V následující letech Fischer už v Brně nepřednášel. Jako ředitel filozofického semináře je však – spolu s Mirko Novákem – uveden ještě v Seznamu přednášek na Filozofické fakultě MU pro školní rok 1949–1950. Jeho pedagogické působení v Brně ovlivnilo to, že 30. dubna 1946 byl ministrem školství Zdeňkem Nejedlým pověřen „funkcí rektora Palackého univerzity v Olomouci, a to až do doby, kdy bude moci být rektor podle platných předpisů řádně zvolen akademickým senátem“. Tuto funkci Fischer vykonával až do 1. října 1949, kdy ji převzala Jiřina Popelová-Otáhalová. Od školního roku 1947–1948 byl Fischer v Brně od přednášek osvobozen, svůj úvazek měl naplňovat v Olomouci. V Brně proto nikoho nepřekvapilo, když v říjnu 1948 děkan olomoucké Filozofické fakulty V. Lesný požádal o souhlas s přenesením Fischerovy profesury do Olomouce; při té příležitosti Lesný zdůraznil, že Fischer se budování obnovené olomoucké univerzity ujal „s iniciativností, houževnatou pracovitostí, neumdlévající energií a vřelou láskou, zmáhaje téměř neuvěřitelným způsobem všechny překážky“. Od roku 1948 byl Fischer už cele spojen s Palackého univerzitou, i když k jeho oficiálnímu přechodu (přenesení profesury) z Brna do Olomouce došlo až 1. února 1951.

Léta 1957–1959. K mému prvnímu osobnímu setkání s profesorem J. L. Fischerem došlo krátce po 1. březnu 1957. K tomuto dni totiž ministerstvo školství převedlo Fischerovu profesuru opět na brněnskou univerzitu a její Filozofickou fakultu. Vyhovělo tím žádosti brněnské katedry dějin filozofie, kterou tehdy vedl Fischerův někdejší posluchač, docent Josef Macháček. (Od května 1956 byl Fischer ve stavu olomoucké Vysoké školy pedagogické, protože na „dobíhající“ filozofické fakultě nenašli pro něho „odpovídající úvazek“.) Ve školním roce 1957–1958 měl Fischer v Brně seminář k dějinám předmarxistické filozofie pro 1. ročník a přednášku Vybrané otázky z teorie poznání pro 4. a 5. ročník. V Seznamu přednášek pro následující školní rok se však už jeho jméno neobjevuje. Fischer se sice v té době necítil zcela zdravý, nicméně jeho „osvobození od pedagogických povinností“ nebylo důsledkem jen dobře vůle umožnit mu, aby se mohl soustředit na dokončení svých Prolegomen k dialektice (v „příloze“ otiskují jejich tehdejší plán). Na prvním místě šlo o reakci na hlasy některých „činitelů“, že katedra není „zcela vhodným pracovištěm pro filozofa, který je ještě spjat s dřívějším způsobem myšlení a života“. Toto poslední Fischerovo profesorské působení na brněnské Filozofické fakultě ukončil jeho odchod do důchodu k 1. lednu 1960 (když rektorát ani ministerstvo nedbaly na Fischerovo odvolání, že jeho penzionování je předčasné). Nicméně až do svého odchodu z Brna se Fischer na katedře i nadále scházel alespoň s asistenty a několika posluchači vyšších ročníků. Uváděl nás při tom do problémů, na nichž tehdy pracoval (mluvit o své práci s posluchači patřilo vždy k jeho pedagogickým zásadám), s četnými ovšem odbočkami do dějin světové i české filozofie. Rovněž na schůzích katedry, na něž přicházel s lahví červeného vína, se vždy snažil uplatnit některé ze svých témat. (Vždy jsem měl dojem, že Fischer mluví o filozofii se stejnou chutí labužníka, s níž při svých výkladech upíjel víno a kouřil cigaretu, vlastně vždy jen její půlku.) Ve Sborníku prací brněnské filo-

zofické fakulty, B 1958, publikoval Fischer svou tehdy nejnovější stať *Meze kvantitativní metody*. Ta dokládá, že se po válce snažil především rozvinout a prohloubit tezi z přelomu 20. a 30. let, že další rozvoj poznání i společnosti je závislý také na tom, jak se podaří v teorii i praxi překonat dosud vládnoucí mechanistický světový názor. Později ve studii *Kvalitativní kosmos* (Filozofia 1967) k tomu napsal, že „největší opomenutí, jehož jsem se zatím (tj. před válkou – JG) dopouštěl, bylo, že jsem nepodrobil soustavnému rozboru oba ústřední pojmy systému, pojem kvality a kvantity“.

*

Měl jsem štěstí, že jsem se na konci 50. let stal Fischerovým „asistentem“, v tom smyslu, že jsem mu pomáhal v Brně vyřizovat, co bylo právě třeba (Fischer sem dojížděl z Olomouce). V roce 1968 došlo k částečnému obnovení Fischerových kontaktů s brněnskou katedrou filozofie. Svou úlohu tu sehrála Fischerova účast na brněnské konferenci o strukturalismu (jeho referát *Skladebná filozofie, strukturalismus a dialektika* vyšel ve *Filozofickém časopise* 1969, č. 1), kterou katedra pomáhala připravit z pověření Filozofického ústavu ČSAV. Po konferenci se obnovila i naše korespondence; musím ovšem dodat, že tentokrát bývaly jeho dopisy a pohlednice (s úhledným, někdy však až k nečitelnosti droboučkým písmem) vždy určeny i pro Lubomíra Nového. Jejich prostřednictvím – občas je provázely i separáty zahraničních publikací – jsme v Brně mohli nahlížet i do Fischerových badatelských plánů; několikrát se na nás obrátil se žádostí o pomoc při shánění literatury. Chtěl bych zdůraznit, že Fischer se po válce snažil o další prohloubení a ucelení své koncepce filozofie, bez ohledu na to, zda se přitom přibližuje nebo vzdaluje oficiálně prosazované „marxistické filozofii“ (toto označení bral ostatně vždy za hodně vágní); vyvarovat se chtěl jedině rozporu s poznatky soudobé vědy. O Fischerově neutuchající pracovitosti svědčí i poslední dopis, který jsme od něho dostali na konci ledna 1973 (viz opět „Přílohy“).

V dopise z 2. listopadu 1971 se Fischer netajil radostí z toho, že v Itálii má vyjít překlad jeho *Krize demokracie*: „Jako s nebe mi spadl na stůl dopis italského bohemisty Sergio Corduase, který působil v Praze a který se v těchto dnech vrací do Říma. Během svého pražského pobytu se nejen naučil dokonale česky, ale seznámil se i s naším kulturním děním a nejvíce se zajímal o situaci v naší filozofii. Tak intenzivně, že se rozhodl ji v nejvýznamnějších představitelích překládat do italštiny... Skoro se stydím reprodukovat z jeho dopisu, jak na něho zapůsobil můj strukturalismus. Podle jeho soudu je to jediný filozoficky fundovaný strukturalismus v rovině společensko-ekonomické i ontologické. Prý ho fascinovala jeho samostatnost a celistvost a měl prý pocit, že našel něco naprosto podstatného“. (K tomu pak Fischer dodává: „Nechejme tyto pocity stranou, mnozí jiní mohou mít, a také mají, pocity jiné.“) Také mně v jednom dopise S. Corduas mj. napsal: „Vůbec jsem okouzlen a doslova zamilován do Fischerovy filozofie... Snažím se všemožně vydat zde Krizi, a kdyby k vydání došlo, rád bych napsal solidní úvod, abych zdůraznil důležitost a naprostou aktuálnost filozofie prof. Fischera. Dosud jsem vydal Mukařovského a Kalivodu;

byl bych šťasten, kdybych mohl pokračovat v jisté linii a vydat Fischera a Hrušovského.“ Když Corduas žádal jakýsi studijní materiál, Fischer si přál, abych do něj zařadil i studii L. Silbersteina *Die Philosophie J. L. F. v Slavische Rundschau* 1931, Krejčího polemiku s jeho filozofií v knize *Filozofie a mravnost* (1932) a sborník z brněnské konference *O koncepci dějin čs. sociologie* z roku 1967 (který v roce 1968 vydal Městský výbor Socialistické akademie, „ale nebyl a zatím nebude distribuován“), „s neobyčejně pozitivním zhodnocením mé filozofie a sociologie od – Karla Gally!“ Italského překladu *Krise demokracie* (*La crisi della democrazia*) se Fischer už nedočkal, vyšel totiž v Turinu až v roce 1977. Corduasova obsáhlá studie *Ipotesi di lettura per J. L. Fischer*, doprovázející jeho překlad, patří podle mého soudu k textům, které by žádný zájemce o dílo J. L. Fischera neměl přehlédnout.

V červnu 1969 jsem J. L. Fischerovi navrhl, že jeho blížící se pětasedmdesátiny připomeneme v Brně rozhovorem, v němž by řekl něco „o sobě a o filozofii“. Poměrně dlouhý interview, jenž jsem brzy poté natočil v Olomouci, vyšel jednak v 17. čísle filozofické řady (B) Sborníku prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity 1970, jednak ve sborníku k stému výročí Fischerových narozenin *Hledání řádu skutečnosti* (Brno 1994). Rád bych teď dodal, že ani jednou nevyšel celý. Fischer odpovídal na otázky bez přípravy, a snad i proto byl v závěru dost unavený – vůbec se v té době necítil v nejlepší kondici (jak si sám svůj zdravotní stav zhodnotil). A tak se ani nezlobil, když jsme otištěný rozhovor zkrátali o odpovědi na dvě z posledních otázek. Protože však sám o jejich vypuštění nežádal, otiskují je tu v „Příloze“, abych tak alespoň dodatečně interview zkompletoval.

* * *

Návrh na jmenování mř. prof. Masarykovy univerzity J. L. Fischera řádným profesorem dějin filozofie při téže univerzitě

Jestliže období J. L. Fischerova filozofického vývoje od jeho habilitace až po jmenování mimořádným profesorem bylo možno charakterizovat jako období přípravné, v němž Fischer poněmáhu hromadí kritický poznatkový materiál, urovnává cestu a tříbí metodu, jež pak vedla k pokusu o samostatný filozofický systém, jak byl podán v jeho „Soustavě skladebné filozofie“, rozpočtené na tři díly, z nichž dosud vyšel jen díl první „Základy poznání“, tedy v období, které následuje po jeho jmenování mimořádným profesorem, projevuje Fischer výrazný sklon aplikovat principy skladebné filozofie na jednotlivé úseky sociálního dění, zvláště politického a hospodářského. Ne už filozofie systematická, nýbrž filozofie sociální a nad to i praktická. Tento sklon se odráží ve většině spisů, které v té době vydal. Je z nich patrna i podmíněnost doby, jež naléhavě volá po řešení svých problémů, i podmíněnost osobním filozofickým a temperamentovým založením Fischerovým. Fischer se v nich jeví zároveň jako typický český člověk, který má sklon k pořádání a harmonizaci chaosu a neklidu, a k pacifikaci rozkladu. Jsou tyto knihy i odezvou na národní, sociální a osobní determinanty i výzvou k přeorganizování sociálního světa.

Je to patrné na jeho knize „Zrcadlo doby“ (Praha 1932), na jeho „Třetí říši“ (Brno 1932) i na jeho dvoudílné „Krizi demokracie“ (Brno 1933; I. díl Svoboda, II. díl Řád). Jeho optimistická knížka „Zrcadlo doby“ jest jakýmsi průvodcem po podstatných problémech doby, jež Fischer řeší z hlediska své skladebné filozofie snaže se proniknout k jádru dnešní problematiky společenské a kulturní. Řeší je v duchu racionalistického a aktivistického evropanství. Ne ovšem aktivismus pod tlakem iracionálních sil života, nýbrž aktivismus ve službách ducha jakožto kladného organizátora života, jako tvořivého elementu světa. Při tom jeho filozofie roste z faktů a skutečností doby, aby odtud pronikala k evangeliu lidské síly, duchovní energie a rozumné vůle, jež promění svět v lidštější a spravedlivější útvar. I přes některé upřílišněné generalizace (např. o Americe), i přes to, že jeho rozbor je leckdy spíše duchaplně žurnalistický, tj. spokojující se jedním postřehem, než přísně vědecký, i přes jeho charakteristickou zálibu v abstraktnosti (nevychází např. vždy od individua či od společnosti, nýbrž od pojmu funkce), kniha tato prozrazuje bystrého pozorovatele skutečnosti, pronikavého jejího kritika i podnětného reformátora.

Aktuální kniha „Třetí říše“ dává mnohem více než svým nadpisem slibuje. Není jen pohledem do událostí a povahy nár. socialistického Německa, nýbrž i praktickým úvodem do současného politického stavu vůbec. Fischer za rozbor hitlerismu (kap. I.) zařadil dvě obsáhlé části o korporativní myšlence ve světle třídního boje a o vývoji korporativní myšlenky (kap. II. a III.), aby se k svému východisku vrátil kritickým rozbořem Spannova pojetí stavovského státu (kap. IV.). Fischer analyzuje předpoklady a východiska hitlerismu a ukazuje, že to je typické hnutí úpadkové. Svou sflu čerpá jedině odtud, že dává vybudeti kulturně nižším zřetelům nad zřeteli kulturně vyššími. Neopírá se o nějaké přípustné odůvodnění rozumové, nýbrž o nejasné a polomystické pojetí krevního spojení rasového a organické jednoty národní. Jen tak si lze vysvětlit, že v sobě dovedla přetaviti ve zdánlivě pevnou jednotu element průmyslového kapitálu a velko- statku vedle vyřadovaného stavu středního a kupodivu hojných prvků z řad čistě proletářských. Obširný a svrchovaně komplikovaný soubor problémů vznikajících z tendencí po změně tehdejšího politického a sociálního zřízení snaží se Fischer zhustit v jediný problém metafyzický a noetický, což je formálně jistě správné, i když nesnadné. Byl by snad Fischer více úspěš, kdyby bylo v jeho pokusu více konkrétnosti, více dat a faktů a konečně i rozlišování toho, co je na těch tendencích opravdu věčného a co je pouze předstíráno vědomě i bezděčně.

Jako knihy výše uvedené, tak i jeho dvousvazková „Krise demokracie“ má odůvodnit způsobilost skladebné filozofie jako nejbezpečnějšího východiska ze soudobých obtíží moderního člověka. Základní koncepce je prostá. V prvním díle kritizuje vady a scestí demokracie, speciálně zneužití principu svobody, v druhém díle pak staví proti tomu principy společenského a kulturního „řádu“. Napřed je rozvíjí soustavně, pak ukazuje na marxismu, fašismu a hitlerismu nejnovější pokusy o „nový řád“ a proti nim nakonec vytyčuje svůj návrh na „skladebnou politiku“ jako na rozřešení krize. Vzhledem k Fischerově kritice demokracie nutno poznamenat, že demokracie v kapitalismu (demokracie libertářská) je jiným pojmem než egalitářská demokracie Rousseauova a i než

demokracie čistá, o níž sní všechny utlačované vrstvy a všichni myslitelé zaujatí o sociální spravedlnost. Dnešní krize demokracie není podmíněna ničím jiným, než touhou majetných a vládnoucích vybudovati na formální demokracii typické pro mechanistický prototyp kulturní, nový politický systém stavovský, jehož posledním účelem není nějaká společenská vazba vůbec, nýbrž uvázání proletariátu a lidových vrstev vůbec. Fischer má pravdu, že moderní vývoj vede k řádu skladebnému a ke společenským vazbám. To ostatně žádal i socialismus. Ale nezáleží jen na skladebnosti a vázanosti „v sobě“, nýbrž především na jejich obsahu. Vždyť i němečtí průmyslníci vystupovali pro skladbu a vázanost, ovšem ve smyslu „třetí říše“. Slova jsou stejná, ale dialektický obsah je a musí být naprosto různý. Zkrátka, žádná skladebnost a vázanost v rámci kapitalismu. Neboť v kapitalistické společnosti není a nebude společenského konsenzu (souhlasu všech vrstev). Kapitalismus tento společenský konsenzus nemůže nikdy vytvořit, stejně jako ho nevytvoří žádná diktatura.

Fischerově menší studii „Řád kapitalistický a skladebný“ (Brno 1933) daly vznik některé kritické výhrady pronášené o skladebné koncepci, nesoucí se hlavně k možnosti skladebného uspořádání hospodářství. V první části je plasticky narýsována povaha řádu kapitalistického se všemi jeho důsledky i reakcemi na něj, druhá část obsahuje jasný, byť jen schematický nástin organizace skladebného hospodářství, jakož i průkaz o bezpodstatnosti námitek, jež jsou či mohly být činěny proti skladebnému hospodářství. Fischer tu nejen rekapituluje teze své skladebné koncepce a aplikuje je na hospodářskou skutečnost, nýbrž znovu je bedlivě promýšlí a reviduje.

Jiné dvě menší práce Fischerovy „Věčný a časový úkol filozofie“ (Olomouc 1933) a „Národní tradice a česká filozofie“ (Brno 1939) věnovány jsou už otázkám obecně a konkrétně filozofickým. V první studii vydává Fischer počet ze svých programových směrnic (je to jeho nástupní čtení v říjnu 1935) a ukazuje, jak každá filozofie plní svůj věčný úkol ve své době, jejíž je dítětem, tím, že přispívá svou kritikou i svým totalitním zaměřením ke kulturní syntézi, která je předpokladem tvorby umělecké, vědecké, politické. Časovým úkolem filozofie dnes jest především dokončit odboj proti teoretickému mechanicismu v oblasti jednotlivých věd, zvláště pak i v sociologii (revize marxismu aj.), a najít nové odůvodnění skutečnosti v kvalitativním pojetí skutečnosti. Druhá studie pátrá po významu a smyslu filozofie a zejména po úkolech, které by dnes příslušely české filozofii, tj. především osvobodit českého člověka od přizemnosti jeho myšlení a nedramatičnosti životního stylu, ode vši kondelíkovštiny a naučit jej umění vládnout se vši potřebnou sebekázní, se smyslem pro autoritativní odstup, s duchem syntetického nazírání a jednotného řešení úkolů, daných naší národní a státní existencí. K tomu ovšem musíme být i vychováváni i vychovávat s neumdlévající důsledností.

K doplnění obrazu o myslitelské činnosti Fischerově v tomto období nutno dodat, že Fischer uveřejnil četné studie z oboru filozofie, zvláště sociální filozofie, v různých revuích, tak v České myslí, Sociologické revui (např. aktuální studie „Na křížovatce“, 1938, 3–4), Indexu („Co s filozofií“, 1934, 8, „Německo“, 1935, 8), v Časopise svobodné školy nauk politických („Kulturní auto-

rita“, 1935, 8), v Osvětové Moravě („O vlastenství pravém a nepravém“, 1935, 5), jakož i obsáhlou řadu kritických referátů, zvláště v Naší vědě, Sociologické revui aj., některá hesla filozofická a sociologická v Dodatcích k Ottově nauč. slovníku.

Všecky tyto práce hlavní i myslitelská činnost projevovaná na jejich okraji ukazují, že autor jejich je jednak obdařen originálním smyslem pro abstraktní koncepce, jakož i pro velkorysou systematickosti a orientaci dějinně filozofickou, pokud se týče vývojových předpokladů jednotlivých problémů, ale na druhé straně i bystrým pozorovatelským smyslem pro konkrétní skutečno, i když schopnosti prvního druhu u něho značně převažují, takže někdy tyto nazývá skutečností, jest pouze pojmová konstrukce a náhrada za skutečno, takže to, co pokládá za realizování ve skutečnosti, jest vlastně realizováno jen v jeho skladbě, jest pouze tím, co má být realizováno.

Všecky jsou výrazem jeho uzrálého a hotového ducha filozofického, pokud aspoň při filozofii vůbec s velmi poučnou orientací sociologickou o hotovosti možno mluvit, jakož i jeho vynikající schopnosti aplikovat obecné teze, jichž se dobral svou přemýšlivostí a kritičností, na jednotlivé konkrétní úseky sociálního dění.

I hledě k těmto vlastnostem Fischerovy filozoficko-sociologické práce, navrhuje podepsaný, aby mř. prof. dějin filozofie při Masarykově univerzitě v Brně byl jmenován řádným profesorem dějin filozofie při téže univerzitě.

V Brně dne 15. května 1945.

Dr. Arnošt Bláha

*

J. L. Fischer

Prolegomena k dialektice

Plán práce

Uvedení do problému

Existenční rovnice

I. Analýza poznávacího procesu

Poznávací výbava

Funkce vněmová

Funkce představivá

Funkce intelektuální

Teorie abstrakce

Dialektika poznání

II. Kategorie

Datum

Kvalita

Vztah a kategoriální určení vztahová

identita a různost

jedno a mnohé

kvantita numerická

kvantita extenzivní

kvantita komparativní

III. Analýza skutečnostního dění

Změna a proces

Podmíněnost: kauzalita, finalita

Podmiňující faktory reálných procesů

Reálné procesy anorganické

Reálné procesy organické

Reálné procesy psychické

Tento plán doplnil Fischer poznámkou: Prvé dvě části jsou zhruba vypracovány a potřebují pouze revize. Část třetí je rozpracována a vyžádá si k svému dokončení nejméně šesti měsíců. Dílo bude uzavřeno částí čtvrtou, která má obsáhnout problémy axiologické.

*

Dodatek k rozhovoru z roku 1969 J. L. Fischer o sobě a o filozofii

Mluvíli jsme o různých typech filozofie, resp. filozofů. Často se u nás i jinde uvažovalo i o povaze, duchu apod. filozofie toho či onoho národa. Domníváte se, že lze opravdu najít nějaký typický znak českého filozofování?

To je otázka přinejmenším hrozně nepříjemná. Každý z nás trpí nějakým komplexem a smím-li se přiznat, tak také já jedním trpím. Totiž tím, že v dějinách světové filozofie marně hledáte české jméno. Ledaže byste J. A. Komenského chtěli považovat za filozofa, což je otázka poněkud sporná. My jsme zatím opravdu valně neoplývali uměním filozoficky myslet. Přirozeně od začátku 19. století se začali vyskytovat u nás lidé, kteří se zabývali filozofií řekněme z profese. Víte ovšem, jaké to byly spory mezi Augustinem Smetanou na jedné a Gáblerem a Havlíčkem na druhé straně, jak se jevila tehdy – řekli bychom veřejnému mínění – filozofie jako něco zbytečného, jako zbytečný import ze západu. Dalo by se přirozeně říci, že to byly jenom dětské nemoci našeho kulturního růstu. Když se však podíváme na to, které filozofické směry působily nebo měly vliv na naše filozofické myšlení, zjistíme, že to byly vždy směry nějak hodně střízlivé, skoro bych řekl přízemní, nebo ještě přesněji, že nám nejvíce hověl způsob hodně konkrétního myšlení. A tak se stalo, že prvou z filozofií, které u nás v 19. století zapůsobily, byl herbartismus, zatímco svrchovaně spekulativní filozofie Hegelova pronikavějších stop nezanechala. Herbartismus byl tak nějak po zákonu vystřídán pozitivismem, který ovládal filozofické myšlení až do prvních desetiletí tohoto století. Pak se ovšem žádný jednoznačně vymezitelný filozofický směr u nás nedovedl uplatnit. Pořád ještě silně působil vliv T. G. Masaryka, jehož myšlení je vyloženým konkrétismem hodně eticky zaujatým a v důsledcích toho zaměřeným, abychom tak řekli na národní a sociální praxi. Tato tradice pokračovala po první světové válce, jedním z jejích nejvýznamnějších představitelů je Emanuel Rádl. Proti tomu se jen sporadicky uplatňovalo jinak orientované myšlení. Z filozofických osobností poválečných byl nejvýznamnější Karel Vorovka, který se nepřestával potácet mezi skepsí a gnosí, který však tento svůj svár vedl tak úžasně poctivě a intenzivně, že jeho práce, zejména Skepse a gnose, patří mezi to málo opravdu filozofických děl, která kdy u nás byla napsána. Po druhé světové válce se situace radikálně změnila

z důvodů dostatečně známých, takže až někdy v šedesátých letech dochází k renesanci filozofického myšlení u nás. Vidíme-li dobře, tedy na kombinovaném podkladu marxisticko-existencialistickém, z čehož potom nějak vyplývají různé pokusy o něco, co bychom nazvali filozofickou antropologií. Ale že by u nás byl nebo se uplatňoval přísně abstraktní, přísně systematický způsob filozofického myšlení, to se bohužel říci nedá. V tomto ohledu opravdu pořád zůstáváme nějak poznamenáni tou chcete-li přizemností, tím tíhnutím ke konkrétnímu vidění věcí a problémů. Přirozeně z dřívější doby najdete jednu výjimku – Ladislava Klímu, českého přehodnotitele hodnot, které přehodnotil až do fantasmagorického splendoismu, egosolismu.

Od úvah nad dějinami české filozofie může být jen kousek k filozofování nad českými dějinami – a tím i k tzv. české otázce. Připomínám to jednak proto, že také Vy jste se k „české otázce“ často vracel, jednak proto, abych se zeptal, zda bychom v neustálém kladení této otázky nemohli vidět přece jenom projev smyslu pro filozofičtější přístup k problémům.

No ano, brzy mně má vyjít celý soubor úvah a studií, psaných v rozmezí padesáti let, které jsou věnovány právě tzv. české otázce. Tak jako se mnozí z nás, a možná svým způsobem i celý národ, znepokojují, řekněme smyslem naší národní existence, tak jsem se znepokojoval a znepokojuji i já. Býval jsem si ale vědom, že toto naše věčné hledání tradice spadá z velké části na úkor velice neblahého našeho údělu. Nikdy jsme totiž neměli dost času, abychom vytvářeli kontinuitní, plynulou tradici; již tolikrát byl náš národ a tím i kulturní vývoj přerván tolika přeryvy, že my nyní prostě těžko hledáme, jak jedna epocha, nebo jak to chcete říci, navazuje na druhou, jak by všechny dohromady spolu souvisely. My se tolik znepokojujeme otázkami naší tradice, že u nás není taková kontinuitní tradice, my jsme pořád nuceni se sami hledat. A protože jsme malý národ, který nepřestával být po celou dobu svého trvání ohrožován z nejrůznějších stran, hledali jsme zůvodnění anebo morální posvěcení své existence v nějakých pomyslech národních, všelidských, humanistických, nebo jak tomu chcete říci. Celé to naše úsilí o tzv. filozofii českých dějin, jak se táhne od začátku 19. století, je usilováním malého národa, národa nuceného hledat obranné prostředky ideologické, které by jednak ospravedlnily jeho existenci, a jednak v důsledcích toho spoluurčovaly i jeho další chování a, chcete-li, vývoj. To je sice pochopitelné z našeho hlediska, ale samo o sobě to není ještě žádné řešení položené otázky, zejména když způsob takového uvažování je vždy spolupodmiňován danou společenskou kulturní i politickou situací. My nemáme žádné naprosto bezpečné konstanty našeho státního bytu, a proto musíme vždy hledat nějaké řešení, chcete-li ad hoc, i když toto ad hoc mohlo trvat třeba dvě stě let, celé 17. a 18. století, kdy jsme málem mizeli z počtu kulturních národů a blížili se svým údělem národům bezdějinným. Takovéto situace si nějak vynucovaly náš obranný způsob, jak se jim pokoušet čelit. Ale že bychom byli bývali přítom projevili i nějakou zvláštní filozofickou originalitu, to nevím. Asi se všichni budeme shodovat v tom zmíněném už charakteru našeho národního prostředí. Je to o to pochopitelnější, že jsme do 19. století vyrůstali jako národ těch nejprostších venkovských a maloměstských vrstev, bez vlastní šlechty, bez vlastní bur-

žozie atd. S tím údělem zápolíme pořád, mohli bychom vzpomínat, k jakým drastickým peripetiím docházelo v posledních desetiletích právě v tomto ohledu. My se těžko můžeme odvažovat tvrdit, že máme svou existenci zabezpečitelnou, resp. že ji dovedeme zabezpečovat jenom svými vlastními silami. A touto okolností, obávám se, zůstává poznamenáno i to naše hledání smyslu vlastní národní existence.

*

Dopis J. L. Fischera z 29. 1. 1973

Milí přátelé,

srdečný dík za poslední Sborník Vaší fakulty (který jsem si celý přečetl). Přirozeně mě potěšil referát o mé An Invitation to A Dialogue Between East and West, z níž ovšem bez mého vědomí otiskli jen třetinu, což ani příliš nevdá, protože jsem celou studii zpracoval do svých Filozofických studií /Pozvání k dialogu mezi (indickým) Východem a (evropským) Západem/. Zajímalo by mně ještě vědět něco bližšího o autorovi recenze.

Tentokrát přicházím s jinou malou prosbou. Moje známá holandská rodina (jíž jsem velice zavázán) se obrátila na mě se žádostí, zda bych pro jejich (staršího) syna nemohl opatřit sborník Aktů brněnské university, J. E. Purkyně (1787–1869), Centenary Symposium, Brno 1971, který potřebuje pro svou disertaci (za vlastně samozřejmého předpokladu, že sborník obsahuje také příspěvky cizojazyčné). Mohli byste být tak laskavi a dát to poslat buď na dobírku nebo se složenkou, kterou bych obratem proplatil? Expedici knihy do Holandska už obstarám sám.

Protože mám ve svých věcech velký nepořádek, nevím, zda jsem Vám poslal separát své studie On Uneasiness in the Culture, která vyšla ve sborníku Symposium on Alienation v Indian Journal of Social Research 1970. Je to mezinárodní symposium s velmi obsáhlou bibliografií. Kdybyste usoudili, že by šlo umístit recenzi o symposiu v příštím čísle Sborníku prací Fil. fak., tak Vám ten svazek zapůjčím.

Pokud jde o Kr/isi/ dem/okracie/, už je přeložena do it., a půjde-li vše stejně rychle, mohla by vyjít ještě letos.

S mými ped. studiiemi se stále vleče jednání a asi se ještě povleče, protože se budu muset seznámit se souč. něm. produkcí, kterou v potu tváře sháním. Velmi by mi pomohlo, kdyby na Vaší katedře pedagogiky měli něco podobného jako Aug. Meiser Pädagogik der Gegenwart, Kröner Verlag, Leipzig 1931. Něco podobného by se našlo v Pinguinbook, a vůbec by mi pomohlo, co by mě informovalo o současném stavu školství ve spolkové republice. Kdyby tam něco bylo, lze to půjčit do zdejší Státní knihovny obvyklou cestou.

Doufám, že u Vás není nic (nedobrého) nového, i že rodiny jsou zdravé. (S mým zdravím je to pořád stejně špatné, nicméně se pokouším pracovat, jak se dá.)

S mnoha upřímnými pozdravy Váš

J. L. Fischer.

P. S. V posledním čísle revue *Mind je prý* (stručný) posudek mé sokratovské monografie. Sám jsem recenzi dosud nedostal, možná, že máte ten čas. někde v Brně.

FISCHERS BRÜNNER NACHKRIEGSJAHRE

Der Autor widmet sich der Wirkung J. L. Fischers an der Philosophischen Fakultät in den Jahren 1945–1951 und 1957–1959 und erinnert an die späteren persönlichen Kontakte der Mitglieder des Brünner philosophischen Instituts mit J. L. Fischer. In der Anlage sind einige Dokumente veröffentlicht – der Vorschlag der J. L. Fischers Ernennung zum ordentlichen Professor, die Einteilung seiner Schrift *Prolegomena zur Dialektik*, bisher nicht publizierter Teil des Gesprächs von J. Gabriel mit J. L. Fischer aus dem Jahre 1969 und der Brief von Fischer aus dem Jahre 1973.